

Bonte oliekevers van het Zeeuws Genootschap

Oliekevers zijn opvallende zwaarlijvige en glimmend zwarte kevers. De larven leven in de nesten van wilde bijen, waar ze de voedselvoorraad verorberen. Ze ontleen hun naam aan de olieachtige irriterende stof die ze bij gevaar afscheiden. In de laatste tientallen jaren zijn oliekevers – ooit een gewone verschijning – een grote zeldzaamheid geworden. In de collectie van het Zeeuws Genootschap werden twee exemplaren van de inmiddels in ons land uitgestorven bonte

oliekever ontdekt. Deze bijzondere vondst roept allerlei vragen op over deze bijzondere soortgroep.

In 2019 liep ik op een dijk in Stellendam. Wandelend door de open vegetatie zag ik een grote zwarte kever lopen die met het extreem dikke lijf telkens bijna van de dijk af rolde. Een indrukwekkende verschijning waarvoor ik een sprongetje maakte: een oliekever, die had ik nog nooit in levenden lijve gezien!

Deze ontmoeting was geen compleet toeval: ik bevond me op de dijk om naar wilde bijen te zoeken, en juist met die soortgroep hebben oliekevers een sterke binding. Ondanks hun onelegante verschijning zijn oliekevers slinks:

Dijken kunnen zeer aantrekkelijk leefgebied vormen voor bijen omdat ze soms bloemrijk en zonbeschenen zijn (foto Niels Godijn).

De gewone oliekever *Meloe proscarabeus* (foto Niels Godijn).

ze leggen hun eipakketten in de buurt van bijennesten, waarna de larve op een bloem wacht op een kans om met een bij mee te liften richting haar nest. Eenmaal daar aangekomen, wordt de voedselvoorraad geplunderd, ten koste van de weerloze bijenlarve. Dijken met een ongestoorde bodem en vegetatie zijn bij uitstek de plaatsen waar je oliekevers kunt verwachten.

In Nederland komen tegenwoordig nog twee nauw verwante soorten oliekevers van het genus *Meloe* voor: de gewone oliekever *Meloe proscarabeus* en de blauwe oliekever *Meloe violaceus*. Beiden leggen hun eieren in de buurt van grote kolonies zandbijen. Ooit telde Nederland nog vier andere soorten van het genus *Meloe*, deze zijn inmiddels in ons land uitgestorven. In andere geslachten zijn er nog de sachembij-oliekever *Sitaris muralis*, die zoals de naam al zegt gespecialiseerd is op de gewone sachembij, en de zuidelijke nieuwkomer zonder Nederlandse naam *Stenoria analis*, die alleen parasiteert op de klimopbij.

Al deze Nederlandse oliekevers parasiteren op de larven van in de bodem nestelende bijen. Die bijen moeten jarenlang in grote aantallen aanwezig zijn om een stabiele populatie oliekevers mogelijk te maken. De volwassen dieren zijn daarbij zelf niet erg mobiel, waardoor ze zich

niet gemakkelijk aanpassen aan verstoringen in het leefgebied. Dit maakt oliekevers een goede indicator voor bepaalde natuurwaarden.

Mijn vondst van de gewone oliekever in Zuid-Holland heeft mijn interesse gewekt voor deze soortgroep. Al enkele jaren houd ik mij bezig met bijen op dijken, en de oliekevers van het genus *Meloe* zijn daarvoor heel relevant. Dijken behoren namelijk tot de weinige plekken in het westen van het land waar nog grote aantallen wilde bijen voorkomen. De warme, soms bloemrijke en onverstoorde taluds vormen zeer geschikte plekken voor bijen om te foerageren en hun nest in te graven. In het westen van ons land worden oliekevers dan ook bijna nergens anders meer gezien dan op dijken.

In het kader van mijn onderzoeksproject naar insecten op dijken ('Rijke Dijken van de Delta') plaatste ik op de natuurnieuwswebsite Nature Today een oproep voor natuurliefhebbers om mee te zoeken naar oliekevers. Naast vele veldwaarnemingen kreeg ik een bericht van conservator Gerard Heerebout. Mijn oproep omtrent de oliekevers had zijn aandacht getrokken en hij vertelde mij over een tweetal oliekevers op alcohol die tot de natuurhistorische collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen behoren.

Het parelmoer glanzende lichaam is een uniek kenmerk van de bonte oliekever (Zeeuws Genootschap coll. nr. NHG98-229, foto Niels Godijn).

De kevers waren al direct interessant omdat ze verzameld zijn door J.G. De Man. Deze bioloog (1850-1930) was zo'n 150 jaar geleden een tijdje conservator bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, nu Naturalis, dat nauwe banden heeft met de stichting waar ik werk, EIS Kenniscentrum Insecten. De Man verliet na een conflict teleurgesteld het RMNH en vestigde zich als zelfstandig wetenschapper in Yerseke. Hij deed voornamelijk onderzoek naar rondwormen en kreeftachtigen van over de hele wereld. Hij was lid van diverse wetenschappelijke gezelschappen en ook van de Nederlandse Entomologische Vereniging. De oliekevers verzamelde hij in 1897 in de omgeving van Yerseke (coll. nr. NHG98-229).

Gerard stuurde mij foto's van de kevers en het viel ons beiden al snel op dat de kenmerken niet overeenkwamen met de twee soorten die momenteel nog in Nederland gezien worden. Ik maakte een afspraak om de kevers op te halen en nader te inspecteren. Toen ik de dieren voorzichtig uit de alcohol haalde viel direct de sterke metaalglans van het hele keverlijf op. Bij navraag bij specialisten bleek dat dit maar één soort kon zijn: de bonte oliekever *Meloe variegatus* Donovan, 1793. Deze soort is al tientallen jaren niet meer gezien in Nederland. Volgens de gegevens van online database GBIF.org ligt de dichtstbijzijnde plek waar de soort nog voorkomt in centraal Duitsland.

Gerard en ik begonnen te spitten in oude literatuur. De soort is waarschijnlijk al zo lang zeldzaam, dat er in enigszins recente literatuur

weinig over te vinden is. Piet van der Wiel vermeldt het volgende over de bonte oliekever in zijn boekje 'Welke kever is dat?' (1954): "vroeger zeer gewoon bij Zierikzee, ook bij Katwijk, Utrecht en op verscheidene plaatsen in de grensprovincies gevangen." Het is opvallend dat Zierikzee hier nadrukkelijk genoemd wordt, blijkbaar was Zeeland al lang een bekend leefgebied van de soort. Verder moeten we het doen met buitenlandse literatuur. Johannes Lückmann en Manfred Niehuis schreven in 'Die Oelkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland' (2009) dat de soort in die Duitse provincies ten zuidoosten van Nederland al zeker 60 jaar niet meer gezien is.

In andere Nederlandse natuurhistorische collecties vinden we meer bruikbare informatie. De collectie van Naturalis bevat 18 exemplaren uit Nederland waarvan de gegevens digitaal ontsloten zijn. Daarvan komen maar liefst 12 bonte oliekevers uit Zierikzee, verzameld door A.J.F. Fokker. Daarnaast zijn er een exemplaar uit Oud-Vroenhoven (LI), een exemplaar uit Katwijk (ZH) en een exemplaar waarvan de vindplaats onbekend is. En, hier het meest relevant, Vosmaer (mogelijk zoöloog C.J. Vosmaer, een tijdgenoot van J. G. De Man, 1854-1916) verzamelde drie exemplaren bij Vlakte, dat bij Yerseke ligt. Meer vindplaatsgegevens zoals datum en exacte vindplaats zijn online helaas niet beschikbaar. De collectie van Het Natuurhistorisch (Rotterdam) bevat een bonte oliekever uit Zierikzee zonder jaartal en een exemplaar uit Landgraaf (LI) uit 1928. Op basis van navraag bij andere musea

lijken voorgenoemde de enige Nederlandse exemplaren van de bonte oliekever in natuur-historische museumcollecties.

Over mr. A.J.F. Fokker (1857-1929) – die de exemplaren, nu in Naturalis, verzamelde in Zierikzee – kunnen we iets meer vertellen. Als student in de rechten was hij al sterk in insecten geïnteresseerd en werd hij in 1877 al lid van de Nederlandse Entomologische Vereniging. Later specialiseerde hij zich in Hemiptera (wantsen) en heeft hij daar veel over gepubliceerd. Zijn gehele grote insectenverzameling (inclusief oliekevers) kwam bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie terecht. Als jurist was hij advocaat en bestuurder, onder meer statenlid, wethouder, burgemeester van Zierikzee en lid van de Eerste Kamer. Hij had ook bestuurlijke functies bij visserijorganisaties en publiceerde daarnaast historische studies. Een heel productief man.

Er is duidelijk meer informatie nodig om het verhaal achter de waarschijnlijk altijd al zeldzame bonte oliekever te ontrafelen. In ieder geval lijkt Zeeland, en dan specifiek de omgeving van Zierikzee en die van Yerseke, een oud bolwerk van de soort. We weten maar heel weinig over de ecologie van de soort. Op wat voor plekken werd ze precies gezien en bij welke bijensoorten plunderden de larven het nest? En is ze nu inderdaad uitgestorven of bevindt zich ergens in Nederland nog een overgebleven populatie die tot op heden verborgen is gebleven voor insectenliefhebbers?

In de komende jaren zullen we in het dijken-project (zie ook www.bestuivers.nl/dijkenproject) aandacht blijven besteden aan de fascinerende oliekevers. Een grondig onderzoek in de natuur-historische collecties hoort daar uiteraard ook bij.

Gerard Heerebout heeft mij erg geholpen met het bijeenbrengen van de historische gegevens.

L. Slikboer (1994) is projectleider bij EIS Kenniscentrum Insecten, een stichting die de taxonomie, ecologie en verspreiding van insecten onderzoekt. Ze houdt zich vooral bezig met onderzoek naar wilde bijen en adviseert over maatregelen om deze soortgroep te bevorderen. Ze ontdekte een populatie van de uitgestorven gewaande kraagbloedbij op een dijk in Zuid-Holland en doet sindsdien onderzoek naar de insectenfauna van dijken in het Nederlandse zeekleigebied.

Literatuur

- Lückmann, J. & M. Niehuis, 2009. Die Ölkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland: Verbreitung, Phänologie, Ökologie, Situation und Schutz. – Gesellschaft für Naturschutz und Ornithologie Rheinland-Pfalz, Mainz.
- Online collectiedatabase Naturalis, <https://data.biodiversitydata.nl/naturalis/specimen/RMNH.INS.705101> geraadpleegd op 12 maart 2021.
- Sliker F J A, H. van der Es, R. Andeweg, B.W. Langeveld (2021). Natural History Museum Rotterdam – Specimens. Version 1.23. Natural History Museum Rotterdam. Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/kwqaay> accessed via GBIF.org on 2021-03-12.
- Van der Wiel, P. 1954. Welke kever is dat? – Thieme, Zutphen.